

УДК 378.014.553

В. М. Мокляк

АКАДЕМІЧНІ СВОБОДИ – ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Аналіз світових тенденцій розвитку вищої освіти дозволяє зробити висновок, що найефективнішою є діяльність вищих навчальних закладів, які мають широку автономію та користуються академічними свободами. Високий рівень автономії навчального закладу вищої освіти є передумовою якісної підготовки фахівця, але у той же час і своєрідним критерієм відповідальності вишу перед суспільством. Починаючи з 2003 р., Шанхайський університет Цзяо Тун (Китай) публікує академічний рейтинг світових університетів (ARWU), який визнано найвпливовішим у всьому світі, оскільки методика ранжування є науково обґрунтованою, стабільною і прозорою [1]. Значимість рейтингу стимулює розвиток та реформування систем вищої освіти провідних країн світу.

У ході наукового пошуку встановлено, що *автономія вищого навчального закладу* – самостійність освітнього закладу вищої професійної освіти (ВНЗ) у підборі та розміщенні кадрів, здійсненні навчальної, наукової, господарської та іншої діяльності у відповідності до законодавства та статуту вищого навчального закладу. Автономія ВНЗ передбачає відповідальність за створення оптимальних умов для вільного пошуку наукової істини, її вільного викладу та розповсюдження. Автономія ВНЗ проявляється у наданні студентам, педагогічним та науковим працівникам певних академічних свобод [2, с. 7]. *Свобода* – можливість діяти без заборон та перешкод у будь-якій галузі [3, с. 1300]. *Академічна свобода* – надання визначених прав працівникам освіти (професорсько-викладацькому складу, науковим робітникам та студентам вищих навчальних закладів). Означає можливість для викладача вільно викладати навчальний предмет на власний розсуд, вибирати теми і методику для наукових досліджень, а для студента – отримувати знання відповідно до своїх нахилів і потреб. Надані академічні свободи передбачають академічну відповідальність освітнього закладу за створення оптимальних умов для вільного пошуку істини [4, с. 13]. Ми розуміємо автономію вищого навчального закладу як його зовнішню самоідентифікацію, а академічну свободу – провідний принцип внутрішньої організації його діяльності та одну з основних ознак автономії вишу.

Актуальність наукової розвідки зумовлена пошуком ефективної освітньої парадигми, реформуванням національної системи вищої освіти, прийняттям Закону України «Про вищу освіту» [5], який побудовано на засадах автономії та академічних свободах тощо.

Розгляд автономії вищих навчальних закладів представили в своїх дослідженнях: А. Аврус, А. Андреев, В. Белокуров, А. Бойко, Н. Брехунець, Н. Дем'яненко, В. Єлютін, А. Іванов, С. Квіт, В. Кінельов, С. Клепко, О. Кривоноженко, М. Поляков, С. Посохов, О. Радул, В. Савчук, В. Садовничий, С. Сірополко, І. Стражнікова, В. Сушко, Г. Черевичний, Є. Шикін, В. Яблонський та ін. (*історико-педагогічний напрям*); В. Бакіров, Т. Габрієлова, Л. Герасіна, В. Добреньков, М. Дудка, Д. Іванов, М. Квієк, В. Кондратов, Д. Мехонцева, В. Нечаєв, Л. Одерій, Л. Полякова, М. Х. М. Разаг, Ю. Фірсова та ін. (*філософсько-педагогічний напрям*); Е. Писарева, В. Томсінов, О. Хоменко та ін. (*правовий напрям*).

Академічні свободи як філософську категорію досліджували Ю. Ісаєва [6], В. Нікольський [7], О. Саввіна [8], О. Фролова [9] та ін. Як педагогічна категорія академічні свободи розглянули в дослідженнях Г. Гельмгольц, О. Кайгородцева, В. Штоколова [10] та ін. Академічні свободи з правової точки зору досліджували Л. Волоснікова, В. Томсінов та ін.

Мета статті – довести, що надання вищому навчальному закладу широкої автономії та академічних свобод сприяє його ефективній діяльності, якісній освіті випускників та відповідальності перед суспільством.

Автономія вищих навчальних закладів виникла разом із появою університетів. Університет (перші ранні університети Європи з'явилися в Болоньї, Парижі, Оксфорді, Монпельє) «... як інститут ставав відповідальним за організацію навчального процесу і випускні екзамени згідно з загальними, надрегіональними вимогами. Така практика забезпечувала університету не тільки більшу *автономію*, а й суттєво впливала на розвиток навчання і культури» [11, с. 18 – 19]. Як зазначають сучасні дослідники, перші університети користувалися переважно правовою, політичною, економічною автономією (що було так званим привілеєм, наданим владою), але аж ніяк не академічними свободами [12]. Хоча інші дослідники називають відому хартію «Authentica Habita» законом про академічні свободи, що наштовхує на думку про їх існування у період Середньовіччя.

Так, саме ХІХ ст. дало світу відомих мислителів та громадських діячів, у працях та діяльності яких присутній феномен «академічних свобод». Ю. Габермас, Г. -Г. Гадамер, В. фон Гумбольдт, Ж. Дерріда, М. Квієк, В. Лепеніс, Д. Г. Ньюмен, Х. Ортега-і-Гассет, К. Ясперс кожен по-своєму розглядав ідею університету, але в одному вони дотримувалися спільної думки – автономність та академічні свободи є неодмінними атрибутами університету.

В. фон. Гумбольдт наголошує на спільній праці університету та академії наук. «Завдання [вищих наукових закладів] – опрацювати науку у найглибшому, якнайширшому сенсі слова та передати духовному вихованню вже опрацьований матеріал» [13, с. 25]. Запропонована

В. фон Гумбольдтом ідея дослідницького університету мала на меті відродити занедбану систему вищої освіти Німеччини того часу. Внаслідок гумбольдтівської реформи вдалося зберегти систему вищої освіти, а німецькі вищі навчальні заклади стали зразком для російських. Основою академічних свобод Берлінського університету, заснованого в 1809 р., було: для викладачів – можливість самостійно підбирати навчальний матеріал у межах предмета, для студентів – вільно обирати дисципліни, а також відсутність обов'язкових для вивчення предметів. Це дало змогу Берлінському університету лідирувати в світі аж до середини XX століття.

Велику роль у заснуванні та організації російських університетів XIX ст. відіграв К. Мейнерс, відомий гетінгенський учений, який описав університети у своїх двох фундаментальних працях: про організацію університетів у Німеччині та історію європейських університетів [14, с. 52]. «Нельзя не заметить связи между трудом Мейнерса и первоначальным устройством русских университетов, выражающейся как в общем духе учреждения, так и во многих частностях, от *свободы преподавания* до положения попечителей» [14, с. 52]. К. Мейнерс виступав за університетський суд, де професори обговорюють вчинки студентів, за виборне право університетів, свободу викладання та учіння; був проти того, щоб університети самі складали для себе статuti і проти того, щоб попечитель навчального округу проживав у тому самому місті, де діяв університет.

Професори та громадські діячі XIX ст. підкреслювали позитивний вплив автономії та академічних свобод на розвиток університету. У тих країнах, де університети не втрачали свого самоуправління, відбувався стабільний розвиток науки та панувала свобода думки. К. Тімірязєв говорив: «Право университетского самоуправления является, конечно, не самодовлеющей целью, а только средством осуществления гораздо более важного общего блага – обеспечения одного из коренных и первичных источников свободной мысли – свободы преподавания» [15, с. 448].

К. Тімірязєв переконаний, що університетські колегії самі мають обирати своїх членів. «Только под условием полного контроля общественного мнения, только при полной гласности этой деятельности избирательных коллегий ... самый важный акт самоуправляющихся коллегий будет обеспечивать умственный и нравственный уровень представителей университетской науки» [15, с. 448 – 449].

Як показує наше дослідження, «... питання кадрової політики, якості навчання та викладання ...» є «... основними проблемами освіти XXI століття» [13, с. 14]. Прогресивні діячі досліджуваного періоду, автори ідеї університету, засновники університетів, громадські діячі пропагували автономію та академічні свободи вишів як необхідні та достатні умови ефективної діяльності вищих навчальних закладів з метою якісної підготовки випускника. «Аномалією в історії розвитку європейських університетів уважали послаблення академічних свобод

або намагання їх остаточно ліквідувати», це вказувало на «... вияви тоталітаризму, чи, інакше кажучи, на відсутність демократичних цінностей в тому чи тому суспільстві» [13, с. 17].

Подальшого дослідження потребує розвиток академічних свобод у XIX – на початку XX століття в українських університетах (Харківському, Київському та Новоросійському імператорських університетах), а також актуалізація автономії вищих навчальних закладів та академічних свобод як її іманентної ознаки у міжнародних освітніх документах та Законі України «Про вищу освіту».

Список використаної літератури

- 1. Об академическом** рейтинге университетов мира. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.shanghairanking.com/ru/aboutarwu.html> (дата обращения 24.03.2016). – Название с экрана. **2. Словарь-справочник** по педагогике / Авт.-сост. В. А. Мижеригов; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с. **3. Великий** тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. **4. Педагогический** энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с. **5. Закон** України “Про вищу освіту” № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.03.2016). – Назва з екрана. **6. Исаева Ю. А.** Свобода научного творчества в гуманитарном знании: филолософско-культурологический подход : Дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Юлия Анатольевна Исаева. – Нижний Новгород, 2006. – 170 с. **7. Никольский В. С.** Философские основания академической свободы : Дисс. ... д-р. филос. наук : 09.00.11 / Владимир Святославович Никольский. – М., 2011. – 322 с. **8. Саввина О. В.** Академическая этика: общие принципы и прикладные аспекты : Дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.05 / Ольга Владимировна Саввина. – М., 2011. – 169 с. **9. Фролова Е. В.** Академические ценности современного университета: социально-философский анализ : Дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Елена Владимировна Фролова. – М., 2006. – 144 с. **10. Штоколова В. П.** Академические свободы студентов в системе профессиональной подготовки : Дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Виктория Петровна Штоколова. – Майкоп, 2005. – 191 с. **11. Радул О. С.** Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.) : Монографія. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. – 536 с. **12. Ківалов С. В.** Університетська автономія: генеза ідеї та історичний досвід її впровадження / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми політики, 2015. – Вип. 56. – С. 3–11. **13. Ідея** університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.

14. Сухомлинов М. И. Материалы для истории образования в России / М. И. Сухомлинов // Журнал МНП. – 1865. – Ч. 128. – С. 9–172.
15. Тимирязев К. А. Академическая свобода: (мысли вслух старого профессора) / К. А. Тимирязев // Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков : Антология : учеб. пособие для вузов / сост. А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – С. 446 – 455.

Мокляк В. М. Академічні свободи – індикатор якості вищої освіти

У статті доведено, що найефективнішою є діяльність вищих навчальних закладів, які мають широку автономію та користуються академічними свободами; високий рівень автономії вищого навчального закладу є передумовою якісної підготовки фахівця, але у той же час і своєрідним критерієм його відповідальності перед суспільством. Описано автономію вищого навчального закладу як його зовнішню самоідентифікацію, а академічні свободи – провідний принцип внутрішньої організації його діяльності та одну з основних ознак автономії.

Ключові слова: академічні свободи, автономія вищого навчального закладу, ідея університету, якість вищої освіти, відповідальність вишу перед суспільством.

Мокляк В. Н. Академические свободы – индикатор качества высшего образования

В статье доказано, что наиболее эффективной есть деятельность вузов, которые имеют широкую автономию и пользуются академическими свободами; высокий уровень автономии вуза является предпосылкой качественной подготовки специалиста, но в то же время и своеобразным критерием его ответственности перед обществом. Описано автономию вуза как его внешнюю самоидентификацию, а академические свободы – руководящий принцип внутренней организации его деятельности и один из основных признаков автономии.

Ключевые слова: академические свободы, автономия высшего учебного заведения, идея университета, качество высшего образования, ответственность вуза перед обществом.

Mokliak V. Academic Freedoms are the Indicator of the Higher Education Quality

It is proved at the article that the most effective activity is the activity of higher educational establishments which have a wide autonomy and use the academic freedoms; high level of the autonomy of a higher educational establishment is the prerequisite of high-quality training of the specialist, but at the same time it is a peculiar criterion of its social responsibility.

The autonomy of a higher educational establishment as his external self-identification and the academic freedoms as the leading principle of the

internal organization of his activity and one of the main signs of an autonomy are described.

The views of famous German philosopher K. Meiners to the organization of universities activity (his works and activity promoted formation of universities of the Russian empire) are analyzed: the scientist was supported university court, the elective law of universities, freedom of teaching, and the doctrine; he was acted against universities made the charters for themselves and the trustee of the educational district lived at the same city where this university was.

Key words: the academic freedoms, the autonomy of a higher educational establishment, idea of university, quality of the higher education, responsibility of higher educational establishment before society.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2016 р.

Прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.